

DRUŽBOSLOVNA METODOLOGIJA

Ko se dotaknemo vprašanja metodologije družboslovnih znanosti z zornega kota udeležbe zunaj-znanstvenih, ne-teoretskih dejavnikov v samem procesu oblikovanja in konstituiranja znanstvenih teorij, se znajdemo pred določenim paradoksom, kajti kot je znano, je družboslovje v razliko z eksaktnimi znanostmi prav definirano s tem, da ga v temelju tvorijo po običajnem razumevanju znanosti zunaj- ali ne-znanstvene paradigme. Zato zadeva prvo vprašanje predmet družboslovnih znanosti, ki je nekaj ne-eksaktnega, nekaj ne dokončno merljivega. Oziroma, če naj bi o paradoksu že govorili, bo ta bržkone v tem, da predmet družboslovnih znanosti ni v temelju različen od metodologije, ki jo družboslovne znanosti uporabljajo, kar na hitro pogledano pomeni, da konec koncev obe bitnosti tvorita del enega in istega področja. Družboslovna dejstva in dejstva metodologije družboslovja sta oba del iste realnosti, ter za to med njima ni potrebne distance, razlike, da bi utemeljeno obravnavali eno s pomočjo drugega.

Predmet tukajšnje razprave pa ne bo kar trditev splošnega tipa, da se je na primer zmanjšala razlika med predmetom družboslovnih in naravoslovnih, eksaktnih znanosti. S tem v nasprotju bomo pogledali nekatera načelna metodološka vprašanja družboslovnih znanosti, kot se ta pojavljajo danes, s posebnim poudarkom na vprašanju, kje bi bilo pravzaprav mesto stika družboslovnih znanosti z izvenznanstveno realnostjo, če je tak stik sploh mogoč.

Najprej bo zanimivo, da danes običajni pristop v družboslovju ne poteka več abstraktno, ter da lahko v tej smeri navedemo dve metodološki izhodišči:

— metodologijo je mogoče razviti ob posamičnem materialu družboslovnih znanosti, tako da ne izhajamo več »od zgoraj navzdol«, ampak da se nam izkristalizira v samem postopku soočenja z obravnavanim predmetom,

— kot rečeno lahko metodologijo izdelamo na ploden način le ob upoštevanju določenega družboslovnega področja, in upošteva je čim več možnih pristopov, pri katerih ne smemo ostati v vlogi nevtralnega opazovalca, ampak smo dolžni prevzeti stališče in ga obraniti pred drugimi teoretskimi alternativami na posameznih točkah prešitja, seveda glede na njegovo razlagalno moč.

Glede na zastavljeno izhodiščno vprašanje po prisotnosti ne-znanstvenih elementov v znanstvenem podjetju, je najbolje, če postopamo radikalno ter izberemo mejni primer. Mejni primer družboslovne znanosti glede na to ali ta znanost ima ali pa nima stika z izven-znanstvenimi elementi, je zgodovino-

pisje. Kljub poskusom eminentno znanstvene razlage zgodovinskih dejstev s pomočjo in ob upoštevanju vzročnega niza, se namreč zgodovino pisje ne more docela izogniti očitku, da je njegova metodologija prikrojena času in zornemu kotu znanstvenika, pač glede na različne interese in zahteve časa in družbenega prostora. Izbor je metodološko imperativen za zgodovino pisje, saj bi nam objektivna podoba zgodovinskih dejstev že glede na prvi premislek podala celoto dejstev, stanj in dejanj, ki se poleg vsega odmika v času, tako da bi končno že hip pozneje morali upoštevati tudi lastno dejavnost . . .

Če želimo naše izhodišče zaostri, bo sedaj najbolje, da prevzamemo radikalno metodo realizma, ki trdi ravno, da je mogoče spoznanje dejstev ali resnic ob izključitvi udeleženega, subjektivnega zornega kota . . . Pogledali bomo torej nekatere argumente za in proti realistični interpretaciji zgodovino pisja. Naš izbor bo torej tak, da bo posebna izbirna družboslovna znanost zgodovino pisje, in da bo odločitev metodološke narave realistično stališče.

V naslednjih vrsticah bomo v nekaj potezah zlagoma pogledali domet realistične metodološke razlage (zgodovino pisja), katerega bomo najlaže prikazali tako, da ga bomo soočili z nasprotnim anti-realističnim pristopom, nato pa na tej podlagi še nekaj splošnejših sklepov o družboslovni metodologiji oziroma o temeljnih dilemah družboslovja, ter način, kako se vanje vključuje predmet zgodovino pisja.

Empiristična tradicija je uvedla razliko, ki je pomembna za metodologijo znanosti, še posebej družboslovnih (npr. Hume): med tem, kako je s stvarmi kot takimi v naravi, ter med tem, kar mi pridamo k dojetanju teh istih stvari, torej med, če naj tako rečemo, objektivno realnostjo, ter med subjektivnim prispevkom k dojetanju te realnosti. Tudi posledica tega razlikovanja je, da naj bi predmet družboslovnih znanosti po sami svoji naravi izrecno spodbujal k temu, da ne moremo dokončno odkriti njegove resnice, ampak jo moramo na določen nezvedljiv način vselej iznajti. Tudi in prav zato se zdi še zlasti dvomljivo podjetje, če skušamo uporabiti pri družboslovnih znanostih stališče, da lahko resnico njihovih trditev načeloma dokončno odkrijemo in verificiramo, torej da se njihovi stavki ujemajo z objektivno realnostjo, brez odločilne udeležbe našega vedenja pri tem.

Takšno pa je prav stališče realizma, katerega posledice bomo, kot rečeno, skušali premeriti na področju zgodovino pisja. Znanstveni realizem namreč v prvem približku trdi, da je podoba, katero lahko znanost oskrbi o svetu, resnična in verna, da bitnosti, ki jih znanost predpostavi, obstajajo, ter da imamo pri njej opravka z odkrivanjem resnice in ne zgolj z našo iznajdbo. (Bas C. Van Fraassen, 1980; 7.) Če takšen nazor velja, potem ne more več obstajati tako stroga načelna razlika med postopki eksaktnih in družboslovnih znanosti kot je to bilo predpostavljeno v tradiciji. Z drugo besedo, empirična spoznanja eksaktnih znanosti je na določen način mogoče uporabiti tudi pri družboslovnih znanostih, ob predpostavki, da so teoretske postavke slednjih podobno kot teoretske postavke prvih metaforični približki (R. Boyd, 1982, 356—408) — podoba, ki jo lahko povežemo z znanim načelom asimptotičnega približevanja resnici, katerega povzema marksistična epistemologija. Realist torej meni, da so stavki njegove teorije, oziroma teorije, katero se je odločil obravnavati, resnični ali neresnični, ter da je tisto, kar jih stori za take, zunanja realnost sveta, in ne subjektivna, notranja realnost teoretikove konstrukcije: teorija je resnična po meri ujemanja z realnostjo in zlagoma dograjuje celoto vedenja o njej. Pri tem moramo predpostaviti, da se termini teorije tipično nanašajo na zunanjo

realnost, da tipično referirajo, kar pomeni, da je relativizem, vgrajen v smeri približevanja terminov resnici, drugoten, ter da moramo izhajati, če naj sploh gradimo teorijo, od temeljnih predpostavk racionalnosti, pristajanja na okvir z zunanjo realnostjo ujemajoče se interpretacije teoretskih, k resničnosti usmerjenih trditvev.

Znanost torej lahko obravnavamo kot sistem stavkov, ki jih uporabimo za opis določene realnosti. Ob tem smo pozorni na resničnostno vrednost stavkov, namreč ali se ti ujemajo ali pa tudi ne s stanjem stvari, katerega opisujejo oziroma se nanje nanašajo. Vidimo, kako sedaj ne more več biti bistvena razlika v samem področju, na katerega sistem stavkov apliciramo, ampak v tem, ali menimo, da stavkom lahko pripišemo resničnostno vrednost ne glede oziroma glede na naše vedenje o pogojih, pod katerimi so stavki resnični. Stališču, kjer je pripis resničnostne vrednosti stavkom neodvisen od našega vedenja, lahko sedaj rečemo realizem, stališču, ko naše vedenje upoštevamo, pa anti-realizem.

Če se želimo odločiti za eno izmed opisanih alternativ, je najbolje, da si ogledamo splošno strategijo, v katero se vpisujejo pristanki na enega izmed opisanih pristopov. Na ta način bomo porazlikovali stališči realizma in anti-realizma, sledeč njunim različnim strategijam. Temeljni metodološki problem se nam sedaj kaže v obliki odločitve na kaj v teoriji bomo in na kaj ne bomo pristali. Zgoraj opisano realistično stališče lahko opišemo tudi kot postopek, ki končno pripelje do tega — in tod je iskani stik teoretskega z izventeoretskim — da opazujemo naše odločitve za določeno področje ter eventuelne pristanke nanj v obliki stavkov z resničnostnimi pogoji, ki so neodvisni od našega duha.

Potemtakem odločitev za realistično ali anti-realistično izhodišče ni enoznačna, tako da imamo več podvrst vsake izmed obeh rodovnih smeri, ki se nam kažejo v docela dialektičnem bogastvu glede na različne zveze, katere sklepata. Predhodna celotnemu nizu, ki v grobem vodi k stališču realizma je odločitev, da se bomo soočili z določenim področjem. To področje nato sprejmemo, in sicer ga sprejmemo v njegovih lastnih terminih, tistemu pa, za kar smo se odločili, pripišemo pristne pogoje resničnosti. Niz postopnih odločitev, ki vodijo k stališču realizma, končno dopolnimo tako, da obravnavamo resničnostne pogoje kot nekaj od duha neodvisnega. Na vsaki izmed omenjenih točk pa je mogoča tudi drugačna odločitev, ki vodi k anti-realističnemu položaju teorije. Najprej ni treba, da področje, s katerim smo se soočili, sprejmemo, ampak ga lahko zavrnemo. Tudi če ga sprejmemo, nadalje ni treba, da bi ga sprejeli v njegovih lastnih terminih, ampak slednje skušamo reducirati. Področju naše odločitve nadalje lahko ne pripišemo pristnih resničnostnih pogojev, ampak ga lahko obravnavamo na drugačne načine. In končno, če teoriji že pripišemo v njenih stavkih resničnostne vrednosti, pa ni nujno, da slednje obravnavamo kot nekaj od duha neodvisnega, ampak jih lahko obravnavamo kot nekaj od duha odvisnega. Položaj bi lahko predstavili tudi grafično, na način nekakšne platonske diareze, členitve pojmov, kjer je navpični niz usmerjen k realnim objektivnim resničnostnim pogojem, na vsaki postaji členitve pa so možna pravkar navedena anti-realistična odstopanja oziroma pozicije.

Če naj premerimo prispevek realizma, bo kot že rečeno najbolje, da najprej pogledamo stališče anti-realizma, torej alternativo, kjer vsakokrat odstopajo kraki od navpične linije. Poskus naše aplikacije bo meril na trditve o preteklih dogodkih ali stanjih, torej na trditve zgodovinopisja.

Na področje, glede katerega se odločamo, lahko pristanemo, lahko pa ga tudi zavrnemo. Pri tem pa ni treba, da bi bila zavrnitev popolna. Tako ne pri-

stanemo na to, da $2 + 2 = 5$, vendar pa kljub temu obdržimo mnoga prepričanja o številih. Če je trditev o določenem področju, na primer trditev o preteklosti, smiselna, običajno menimo, da ima določeno vsebino, in če ji je lastna določena vsebina je bodisi resnična ali pa neresnična. Večkrat pa ni mogoče izpeljati stroge ločnice med določeno neresnično vsebino in med drugačnimi načini njene zavrnitve. Opravka imamo z opisi in atributi, ki jih — naj bo tako — apliciramo na zgodovinske dogodke. Vzemimo kot primer trditev, da je D'Annunzio osvobodil Reko, za katero bomo predpostavili, da je bila napisana v zgodovinski sodobnem (objektivnost dogodka kot takega seveda ni kar že po sebi enoznačna) in italijanskim fašistom naklonjenemu dnevnemu tisku. Kljub temu, da trditev z mojega stališča ne more biti nekaj takega, na kar bi pristal, na drugi strani gotovo ni nesmiselna, saj jo sploh lahko zavrnem ravno na podlagi tega, da jo razumem. Običajno prevzamemo ekvivalenco med »ni res, da p« in »res je, da ne-p«. Takšno sklepanje pa spodleti, če imamo opravka z nekom, ki hoče dokazati, da ni res, kako je D'Annunzio osvobodil Reko, npr. fašistom naklonjeni zgodovinar, ki interpretira dogodka na tak način, da je Reko osvobodil Mussolini, D'Annunzio pa je v tistem času živel mirno življenje pesnika, ter je v »osvobojenem« mestu le iskal patriotskega poetskega navdiha. To vse še vedno pomeni, da je bila v obdobju med obema vojnama Reka osvobojena (s čimer pa se pod navedenim opisom ne morem strinjati). Imamo torej trditev o določenem zgodovinskem dogodku, ki jo sam zavračam, s tem pa še ni rečeno, da zavračam kot docela nesmiselne vse možne trditve in opise, ki jih je proizvedlo fašistično zgodovinarstvo, oziroma da teh trditev ne bi mogel sam uporabiti v svoji lastni interpretaciji zgodovinskih dogodkov. Teorija, ki jo zavrnem, ni nujno enoznačna glede vseh svojih stavkov, in lahko ostane nedoločno, na kakšen način bom vpeljal zavrnitev.

Splošnejši problem od tod je, da ni takšnega konvencionalnega postopka, ki bi nam v sami teoriji pomagal že spočetka za priori začrtati, katere njene trditve bomo sprejeli in katere bomo zavrnili. Položaj je jasnejši na bolj nevtralnem področju zgodovine znanosti: kako naj bi teoretični flogistonske teorije sami določili, katere konkretne trditve njihove teorije so pravilne, če imamo v časovnem nizu opravka z nepredvidljivimi spremembami prepričanj, naravnosti in običajev? Z drugo besedo, ne obstaja tak meta-jezik, ki bi bil vgrajen v določeno teorijo na tak način, da bi lahko slednja dokončno odločala o sprejetju ali zavrnitvi njej lastnih terminov: odločitev za določen jezik ali opisno teorijo še ne pomeni avtomatične odločitve za pristanek na njene posamične trditve ali njihovo zavračanje na enoznačni način. Vprašanje se pojavi v zaostreni obliki, če skušamo stališča svoje teorije soočiti s stališči drugih teorij ali interpretacij. Pogosto ni mogoče reči, kako izražajo naše teze dokončne resnice ali neresnice o posamičnih trditvah drugih teorij ali interpretacij. Uporabiti moramo slovar stare teorije, kar pa ni vedno zaželeno (D'Annunzio ni *osvobodil Reke*). Poleg tega, če imamo posamične trditve določene teorije ali interpretacije zgodovinarstva, običajno ne moremo zavreči ali sprejeti posamičnih trditev, ampak moramo uvesti svojo teorijo ali interpretacijo v celoti, in prav tako v celoti zavrniti prejšnjo teorijo.

Opisano stališče nas vodi v določeno anti-realistično relativizacijo, ki se ji lahko izognemo na tak način, da pristanemo na trditve določenega področja v njegovi celoti, ne glede na možne dvoumnosti v interpretacijah. Imamo torej eno samo teorijo, edini medij, katerega obvladamo, in za katerega predpostavljamo, da je zmožen oskrbeti odločljive interpretacije vseh možnih trditev, ki

sodijo v obravnavano področje. Pristanemo na celoto področja in obenem na interpretacije vseh posamičnih trditvev, ki v njem nastopajo: »D'Annunzio Reke ni osvobodil, ampak jo je okupiral.«

Vprašanje, ki se zastavlja sedaj, meri na ustreznost prevoda vseh trditvev, s katerimi se teorija sooči, v njene lastne termine, oziroma v prevzem teh terminov kot takih. Druga stran, ki slednje postavi pod vprašaj, se ukvarja s problemi, ki vzniknejo pri postopku *redukcije*. Dobimo naslednjo stopnjo anti-realističnega stališča, ki na področju, glede katerega se odločamo, pristane na v njem formulirane teze, vendar pa se trudi te teze oziroma trditve prevesti v slovar lastne teorije. Tod smo zadeli ob enega temeljnih metodoloških problemov pri interpretaciji. Če se na primer trditve določene interpretacije zgodovinsko zde še zlasti dvomljive, jih skušamo znova interpretirati v drugih, bolj objektivnih terminih. Takšno stališče je na določen način blizu »pozitivističnemu« motrenju. Če ostanemo pri našem motrenju, bomo skušali odstraniti poudarke, ki opis usmerjajo v prav določeno interpretacijo. »D'Annunzio je osvobodil Reko« postane na primer »D'Annunzio je vkorakal v Reko«. Prevod zajema obe zgornji različni interpretaciji: zgodovinsko vrednostno opredeljeno sodbo smo reinterpreterali v objektivno sodbo (v čim večji meri) fizičnega opisa dejstev kot takih. Slovar prejšnjih interpretacij se nam pokaže kot drugačno zapopadenje običajnih resnic. Slovar znanosti, in zlasti družboslovnih znanosti kot je zgodovinske je vodil v nepotrebne dileme, ker ni upošteval našega »objektivnega« jezika izven interpretacij. S prevodom trditve starega jezika na enotni znanstveni jezik odpadejo stare dileme. Tako odpadejo specifični problemi metodologije zgodovinske, kot na primer vprašanje verodostojnosti zgodovinskega dejstva kot takega, vprašanje kako to dejstvo spoznamo, v kakšnem odnosu je zgodovinsko dejstvo z naravnimi dejstvi. Vsa ta vprašanja so nastopila s pristankom na zgodovinsko teorijo, ko slednjo obravnavamo v njenih lastnih terminih. V filozofiji poznamo več smeri, ki slonijo na trditvi, da so možne redukcije ter analize, med katerimi lahko navedemo fenomenalizem, pozitivizem, behaviorizem in logicizem. Prvi analizira trditve o zunanji realnosti v trditve o dejanskih in možnih izkustvih, drugi trditve o teoretskih bitnosti v trditve o pravilnosti v izkustvu, tretji trditve o duševnih stanjih v trditve o pripravljenosti za določen tip obnašanja, in četrti analizira trditve o številih v resnice elementarne logike. Obstajajo pa še mnoge druge lokalne analize, na primer analize trditvev o vzročnem nizu v trditve, ki zgolj opisujejo dogodkovni niz. Shema vseh teh naporov, ki so jim bili vzdeli rodovno ime analitične filozofije, je enostavna: trditve, na katere pristanemo v okviru določenega osnovnega slovarja A, in katere imajo za posledico določene nejasnosti, teh nejasnosti ali ugank ne porajajo več v slovarju analize z jezikom B. Neprijetno pri tem je le to, da smo se morali odločiti tudi za slovar B, z vsemi s to odločitvijo povezanimi posledicami. Za slovar B smo se odločili, da bi se izognili posledicam formulacije v slovarju A, vednar pa je problem sedaj v tem, da redukcija ne more biti resnična, če je dobro utemeljena, kajti pomen izraza v obeh slovarjih se načeloma ne sme razlikovati. Če analiziram stavek »D'Annunzio je osvobodil Reko« v stavek »D'Annunzio je vkorakal v Reko«, ali kakšen še bolj objektivni opis stanja, lahko še vedno pride do vprašanja, ali pomeni objektivnejši opis kaj drugega, in ali ne moremo navesti tudi kakšnega drugačnega objektivnega opisa. Na podlagi takih razmišljanj je prišlo do formulacije takozvanega paradoksa analize, ki ni nič drugega kot posledica dveh nezdržljivih smeri: hkratne predpostavke o sinonimnosti in asimetriji

A-resnic in B-resnic. Obe vrsti resnic morata imeti isti pomen, vendar pa, če lahko s slovarjem B pojasnimo slovar A, njun pomen zopet ne more biti identičen. Na ta način se vprašanje vrne k položaju A-trditev, in sicer bodisi da slednje skušamo prevzeti in upravičiti kot take, ali pa jih obravnavamo previdno, z dvomom, zaradi prej omenjenega motečega elementa v njihovem pomenu; pogosti rezultat je, da filozofi na nelagoden način hkrati prevzamejo obe stališči.

Eden izmed možnih položajev je, da pristanemo na realistično interpretacijo zgodovinskih stavkov. V tem primeru se nam bo anti-realistična redukcija zdel nepotrebna, ker naj bi zgrešila vsebino naših trditev, in bi vodila k njihovi zamenjavi, ne pa k njihovi redukciji. Problem je zopet v tem, da ne obstaja takšen konvencionalni postopek, ki bi nam omogočil enoznačno določiti izbiro redukcije.

Zato je morda bolje, če opazujemo področje, v našem primeru zgodovino-pisja, na katerega smo pristali, v njegovih lastnih terminih, in opazujemo resnice zgodovino-pisja kot resnice o dejanskem svetu zgodovine, ter pri njih čim bolj odmislimo od elementa spoznanja, katerega jim pridamo v naših analizah. Naše trditve o zgodovinskih dejstvih so z določenim vzročnim mehanizmom povezane s temi dejstvi. Na koncu te razprave bom skušal vsaj nakazati smer, kako lahko razumemo vpeljavo vzročnega elementa v družboslovju.

Analiza trditev določenega področja s pomočjo redukcije v drugi slovar se mora soočiti tudi s položajem, ko redukcija ni popolna, in torej še vedno obstajajo stavki, ki jih nismo mogli zajeti v predlagani slovar. V tem primeru običajno bodisi uvedemo še eno redukcijo, ali pa razširimo našo ontologijo z dodatnimi dejstvi, katera lahko spoznamo. Kar bi z vsem tem radi dosegli pa ni nič drugega kot razlaga začetnega nezanesljivega slovarja s pomočjo temeljnih resnic, ki se nanašajo na dejstva. Da bi se iz teh dilem izvili, se nam ponuja še en način razmišljanja: podvomimo lahko v upravičenost analize posamičnih trditev in prevzamemo *holistično* stališče, ki trdi, da so naša prepričanja povezana s celim sistemom stavkov. Takšno stališče je nevarno redukcionističnim in empirističnim podmenam, saj sedaj ne moremo več opazovati stavkov sprejete teorije na tak način, da jih posamič soočamo z izkustvom — velja le njihov celoten preplet, teorijo sprejmemo ali zavrnemo v njenem celotnem bloku. Trditev, kakor je »Prva slovenska knjiga je bila natisnjena v Nemčiji in pretihotapljena v Slovenijo v sodih« na primer dobi svoj pravi pomen šele v okviru celotne sprejete teorije zgodovino-pisja, in nima pomena kar že enostavno kot taka. Vendar pa obstajajo težave, kako sploh zagotoviti ujemanje naše teorije z od teorije neodvisno realnostjo na holistični osnovi. Ravno zato je znani zagovornik holizma Quine obdržal tudi še verifikacijsko teorijo pomena, in tako združil dve sicer izključujoči se stališči. Zato ni tako presenetljivo, da so razlage pogosto še uvedene lokalno, na primer zgodovinske pojme in dogodke obravnavamo s pomočjo ekonomskih kategorij ali socioloških kategorij. Te razlage obenem ostajajo med seboj relativno neodvisne: analiza uvajanja matematičnega postopka v XVIII. stoletju običajno ostaja relativno samostojna glede na ekonomsko analizo družbenih gibanj v istem obdobju. Ko se soočimo s korpusom vedenja o zgodovini, lahko predpostavimo realnost zgodovinskih dejstev, jih poskušamo prevesti v drug slovar, ali pa jih enostavno opazujemo kot pripomočke razlage sveta, ne da bi vpeljali prejšnje alternative. Z drugo besedo, holistično stališče še vedno pušča odprt problem odnosa teorije, ki smo jo prevzeli, z zunanjetoretsko realnostjo, saj ne odgovarja na ne-

odvisen način na vprašanje povezave veljavnosti celote teorije z resničnostnimi pogoji vpeljave njenih posamičnih trditvev.

Od tod se znova zastavlja problem položaja redukcij, oziroma pogojev resničnosti za posamične trditve teorije. Odpira pa se še vprašanje *položaja* resnic o trditvah, kot je »Prihod partizanov v Ljubljano pomeni (ali: je) osvoboditev Ljubljane«. Očividno moramo posedovati načelo, po katerem sta oba opisa, ki ju vsebuje omenjena trditev, opisa istega stanja stvari, in to načelo pomeni, da nimamo opravka zgolj s pojmovno enakostjo obeh opisov, ampak prej z ujemanjem obeh opisov z resničnostnimi pogoji oziroma s stanjem stvari. Ko pa skušamo pojasniti to ujemanje, imamo na voljo več možnosti, in sicer, da pojasnimo problem položaja ujemanja resničnostnih vrednosti bodisi na način konvencije, bodisi kot naključno, ali pa kot nujno resnico. Tod zopet nastopa način prehoda od anti-realizma k realizmu. Če je ujemanje obeh opisov konvencionalno, to predpostavlja naš prispevek oziroma rešitev problema, položaj obeh resnic je vpeljan glede na našo odločitev oziroma interpretacije. Če imamo opravka z naključno resnico, bi bil lahko položaj drugačen: prihod partizanov v Ljubljano še ne bi nujno pomenil osvoboditve Ljubljane, če bi se tok dogajanja morda zaobrnil tako, da bi jih sovražnik zgolj zvalil v past itd. Obe navedeni rešitvi še ne pojasnita celotnega zgodovinskega dejstva. Tretja rešitev, pri kateri predpostavimo nujno resnico kot podlago ujemanja obeh trditvev, pa predpostavlja, da oba dogodka nujno sovpadata v isti realnosti, in se med seboj ne moreta razlikovati glede na to, kaj mi o njih mislimo, v kateri okvir ju klasificiramo, ali glede na možni drugačni iztek dogodka. Rešitev sedaj predpostavlja, da zgodovinskega dogodka nismo mogli opisati na drugačen način. Problem položaja je odločilen pri tem, ko odbiramo analizo dejstev v določen izbrani slovar.

Pogledali smo način pripisa resničnostnih vrednosti določeni teoriji, na katero smo bili pristali. Pri tem smo v realistični smeri morali predpostaviti določeno vzorčno podlago dogodkov, da bi lahko na znanstveni način uvedli njihove resničnostne pogoje. Anti-realist ima sedaj na razpolago drugačno strategijo, in sicer lahko ugovarja pripisu pristnih resničnostnih pogojev sprejete teorije, tako da na primer obravnava naše odločitve kot izrazne in ne kot opisne. Tako imamo pri interpretaciji zgodovinskih dejstev na voljo odločitve, ki ne upoštevajo pogojev resničnosti. Tod ne gre več za naše prepričanje o določenem stanju stvari ali dogodkov, ampak za našo naravnost do tega stanja stvari, ki je obravnavano kot sorazmerno neodvisno. Analiza je sedaj vpeljana s pomočjo razlike med tem kar je rečeno in med tem, kar je izrečeno, pokazano. Seveda tukaj tudi nimamo več opravka z redukcijo, ampak z nereducijsko naravnostjo analize. Če po tej teoriji rečem »Neznosno zatiranje fevdalcev je pobudilo kmečke upore«, sem s tem povedal preveč, in bi prav lahko dejal namesto tega »Kmečki upori so nastopili«, dodatek pa bi obravnaval kot emotivni okrask, ki ne prispeva k trditvi ničesar bistvenega. Različne interpretacije osnovne trditve sedaj opazujemo kot dodatke trditve, ki ne velja kot nekaj takega, kar bi imelo kar samo po sebi resničnostne pogoje, ampak dobi svoj pomen šele v odnosu tistega, ki jo interpretira, do nje. Vidimo, da skušajo emotivne teorije razločiti obe sestavini, ki sta nas zanimali na začetku, in sicer na eni strani naš prispevek k interpretaciji, in na drugi strani opis dejstev ne glede na interpretacijo. Vendar pa strategija tod ni popolna, saj ostajajo dejstva kot taka še vedno v odvisnosti od naše interpretacije. Zato še nismo pojasnili vsega potrebnega v zvezi z motivacijo za interpretacijo ter

v zvezi z njenimi temelji, in zopet bo verjetno najboljše povzeti realistično pogojeno ujemanje med teoretskim področjem, za katerega se odločamo ter med resničnostnimi pogoji, kot so jih sposobni oskrbeti termini tega področja. Tako prevzamemo stališče, da interpretacija zgodovinskih dejstev ni odvisna od naše interpretacije in naših naravnosti do posamičnih dogodkov, ampak da obstajajo od naše zavesti neodvisna zgodovinska dejstva, katera lahko uporabimo kot jedro razlage.

Ko imamo opravka z jedri razlage pri zgodovinopisju, katerega obravnavamo, pa se nam na samem koncu vsiljuje še problem dejanskega stika naših trditev o zgodovinski realnosti s to realnostjo, z resničnostnimi pogoji, ki so v podlago naši interpretaciji. Ali ni prav zgodovinopisje izrecno tisto področje, kjer imamo, tudi kot dejstvom v realnosti določimo resničnostne pogoje, še vedno opravka z dokaj neoprijemljivo realnostjo, ki je docela različna od fizikalno merljive realnosti, ali imamo konec koncev opravka zgolj z metaforami? Tod se odpira vprašanje, ki bo tudi sklenilo ta naš kratki pregled stika resnic družboslovja s teoretsko neodvisnimi, zunanji resnicami realnosti. Zato je bistveno, da pogledamo še dosežaj *metafore* pri metodologiji družboslovja. Metaforo lahko vključimo v obravnavo metodologije družboslovnih znanosti oziroma zgodovinopisja na več načinov. Najprej se nam ponuja tradicionalni opis, da je metafora zgolj nepotrebno podvajanje dobesedne resnice, in to bi se ujemalo s potrebo po redukciji njene odvečne vsebine na dejansko vsebino. Vendar pa smo na ta način prav lahko zaobšli specifiko zgodovinskih dejstev kot tako, in sicer dejstvo, da običajno k njim nimamo neposrednega pristopa. Zato lahko na naslednji način metaforo opazujemo kot kreativno podlago naše interpretacije: metaforične zgodovinske resnice nam v tem primeru pomenijo nov element, ki ga mora znanost upoštevati, metafora nam kaže na dejstva, katerih sicer ne bi uspeli zapopasti, za katera pa prav tako ni mogoče, da bi jih dojeli na drugačen način, na način dobesednosti. To nas vodi k tretjemu obravnavanju metafore, ki nas usmerja k nezvedljivosti metaforičnega načina razumevanja, na primer k obćim spoznanjem zakonov zgodovinskega dogajanja. Če opazujemo zgodovinsko dogajanje kot dogajanje, ki poteka v skladu s pravilnostmi splošnejšega tipa, smo na ta način gotovo pridobili nova spoznanja, ki so ravno značilna za družboslovno metodologijo. Pri četrtem obravnavanju metafore nadalje razvijemo stališče, da imajo metafore določen dobesedni pomen. Spomnimo se Nietzschejeve argumentacije, po kateri so dobesedne resnice strdki metaforičnega bogastva. Če je ta ugotovitev pomembna za metodologijo družboslovnih znanosti, se naš začetni krog, oziroma paradoks, kot smo ga za pokušnjo poimenovali, na svoj način spne. Sedaj ni več pomembno vprašanje, na kakšen način sodelujejo ne-znanstveni ali zunaj-znanstveni elementi pri konstituciji samih znanstvenih teorij, ampak so same znanstvene teorije, na primer teorije zgodovinopisja in njihove trditve, ki imajo od zavesti neodvisne resničnostne pogoje, obravnane kot nekaj, kar je odvisno od strdkov spoznanj in izbire generacij, kot so se te oblikovale v zgodovinskem izkustvu.

Mar naj to sedaj pomeni, da smo na točki skrajnega realističnega stališča po drugi poti znova padli v anti-realizem? Mislim, da ne, kajti metaforična resnica, ki smo do nje prišli na samem »dnu« stika teorije in realnosti je vendarle znanstvena resnica. Z drugo besedo, mogoče je zagovarjati realistično stališče, ki legitimno uporablja metafore, in obenem tudi z njihovo pomočjo pojasnjuje spremembe teorij, med drugim spremembe teorij eksaktnih zna-

nosti. Zastavlja se vprašanje, ali niso tudi resničnostni pogoji in vsakokratna referenca eksaktnih znanosti uvedeni na način metaforike, ali ni tudi sama vzročnost, ta najtrši stik z realnostjo, uvedena na metaforični osnovi? Z realističnega stališča lahko zatrdimo, da metafore, ki so konstitutivne za posamične znanosti, predstavljajo predpostavko obstoja pojavov in s tem možnosti njihove od duha ali zavesti neodvisne resničnostne vrednosti.

Ostaja še dosti odprtih vprašanj glede specifične metodologije družboslovnih znanosti in še posebej metodologije zgodovinpisja, saj vse zgoraj povedano pravzaprav ni več kot le bežna skica predpostavk take metodologije. Eno zanimivo vprašanje bi na primer bilo, kako je združljiva razlaga trditev zgodovinpisja kot opisov dejanj oziroma akcij z resničnostnimi pogoji teh trditev ali stavkov. V nadaljevanju pa bom skušal navesti le še eno skico argumenta za realizem, tako da bom izhajal od naslednjega anti-realističnega stališča:

Pristop k določenemu razredu izjav, kakršne so na primer izjave o preteklosti, ni nekaj objektivnega, ampak je relativen glede na izbor teorije, kakršnega bomo prevzeli na podlagi našega vsakokratnega kulturnega prostora, naš izbor dejstev je torej teoretsko relativen. Z drugimi besedami, ne obstaja nikakršna nujnost, po kateri lahko izberemo prav ta določen razred izjav kot ustrezen, v zunaj-teoretski realnosti ni nikakršne nujnosti, saj nujnost izbora dejstev vnaša kulturno opredeljena odločitev za, pristanek na določeno teorijo. Poznana je miselnost, ki ji tukaj pogojno lahko odmerimo vzdevek hermenevitična, po kateri je naše dožemanje zunaj-teoretske realnosti in s tem tudi preteklosti opredeljeno z zgodovinskim medijem epohe: s pomočjo našega jezika kot medija, v katerem se prenaša horizont te epohe, torej kulturno-zgodovinsko dožemanje, lahko opazimo in upoštevamo prav določene izjave in sklop problematike, nujno pa izključimo vse tisto, kar nam ni dano na takšen način zgodovinskega zora.

Ugovor takšnemu anti-realističnemu izhodišču je najprej mogoč v očitku samovoljnosti relativizacije: kakšno zagotovilo imamo, da bi naknadno upoštevali kot nekaj zavezujočega sam izbor, oziroma danost zornega kota, stališča epohe? Poudarek smo docela premestili na vedenje o veljavnosti izjav, samo njihovo resničnostno vrednost kot tako pa smo pravzaprav docela izločili iz ustreznih pogojev za naš govor. Naše stališče je na ta način brez prave podlage, ki jo lahko uvedemo šele z nasprotno predpostavko. Relativizacije se rešimo s tem, da predpostavimo trdno ontološko jedro realnosti: naše trditve o njej bodo sedaj podgrajene z ontološkim »cementom univerza«, utemeljene bodo vzročno.

Ena izmed zanimivih posledic anti-realističnega stališča je relativnost vsakršnega teoretskega spoznanja. Kaj nam na primer zagotavlja, da so spoznanja, ki so vsiljena našemu stališču s pomočjo predpostavk epohe, v kateri se pač nahajamo, pravilna, ter da nam jih ni, če se poslužimo kartezijanske prisodobe, vsilil sistematično varljivi zgodovinski demon, ki izkorišča v svoj prid časovni niz, v katerega vgrajuje docela različne zorne kote? Ali ob tem sploh še obstaja kakšno zavezujoče jedro, ki bi omogočilo zagovarjanje in s tem vzdržnost izjav? Katera je pravzaprav stična točka primerljivosti časovno razlikujočih se teorij?

Prednost predpostavke trdnega ontološkega jedra realnosti o kateri izrekamo sodbe ne glede na spremembo teorij je v tem, da lahko spremembe v

našem vedenju, spoznanju, razložimo kot kontinuirano približevanje objektivni resnici, kot akumulacijo znanja, za katerega seveda ni nujno potrebno, da bi potekalo docela premočrtno, ampak pri njem prav lahko dopustimo dialektične oblike približevanja, ovinke, ki nam ravno omogočijo napredovanje k razlagi identičnega v realnosti. Seveda nas pri tem zanima sklop stavkov teorije, in ravno kot taka dobi teorija zagotovilo, upravičenost, s strani strukture realnosti kot njene vzročne strukture. Kolikor naj se že realnost spreminja — pomembno je, da pri njej predpostavimo logično jedro, ki omogoča izjave teoretske narave o njej.

LITERATURA

- Elackburn, S.: *Spreading the Word*, Groundings in the Philosophy of Language, Clarendon Press, Oxford 1984.
- Van Fraassen, Bas C.: *The Scientific Image*, Clarendon Press, Oxford 1980.
- Boyd Richard: *Metaphor and the Theory Change: What is a 'Metaphor' a Methapor for?*, v Ortony A. (izd.): *Metaphor and Thought*, Cambridge U. P., 1982.